

تأثیر تنگناهای پژوهشی بر آموزش معماری و شهرسازی^۱

محمد نقی زاده

واحد تحقیقات مهندسی معماری و شهرسازی پارت

بهناز امین زاده

دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران

چکیده: از آنجایی که تحقیق و پژوهش یکی از مباحث عمده و غالباً مورد نیاز برای هر مرتبه‌ای از آموزش و از جمله آموزش مهندسی معماری و شهرسازی است، وجیزه حاضر سعی بر آن خواهد داشت تا ویژگی‌های تحقیق در زمینه معماری و شهرسازی در کشور و به‌ویژه تأثیر آن در ارتقای کیفیت آموزش این رشته‌ها را مورد شناسایی قرار دهد. در این مقاله پس از ذکر مقدمه‌ای که به اهمیت امر پژوهش در معماری و شهرسازی و رابطه آن با آموزش می‌پردازد، موضوعاتی چون کلیاتی در باره پژوهش، انواع پژوهش، عوامل اصلی در زمینه پژوهش، وضعیت پژوهش در زمینه معماری و شهرسازی و اسناد و مدارک و انتشارات نیز مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد و در نهایت، توصیه‌هایی به‌منظور ترویج امر پژوهش در مراکز آموزشی ارائه می‌شود.

واژه‌های کلیدی: آموزش، پژوهش، معماری، شهرسازی.

۱. این مقاله برگرفته از مطالعات انجام شده برای طرح پژوهش تدوین برنامه جامع احیا و بازشناسی معماری و شهرسازی

۱. مقدمه

این امر بدیهی است که تمام امور مبتلا به جامعه به مطالعه و تحقیق مستمر و پویا نیاز دارند. شناخت علت‌ها و عوامل پدیدآورنده مشکلات و مسائل برای دستیابی به رشد و توسعه و کمال مطلوب، لزوم کاربرد تحقیقات و پژوهش‌های علمی را طلب می‌کند. بحث در باره نسبت علم با جامعه و به تبع آن تبیین جایگاه نظام تحقیقات در امور مختلف (فرهنگی، مهندسی، صنعتی، اداری و اقتصادی) امری است که توجه جدی را هم از سوی نهادهای آموزشی، هم از سوی ارگان‌های مشارکتی و منتخب مردم، هم از طرف سازمان‌ها و دستگاه‌های اجرایی و هم از سوی محققان طلب می‌کند. اگرچه در کشور ما تحقیق و تفحص غالباً در علوم عقلی ممکن و موفقیت‌آمیز بوده است، در رشته‌هایی مانند معماری و شهرسازی همانند علوم که تحقیق محتاج ابزار ویژه‌ای است و اعتبار و بودجه معینی را می‌طلبد دشوار و اندک می‌شود. علاوه بر آن در این راه از جنبه حکمی و فلسفی آن نیز غفلت شده و توجه به جنبه‌های کمی و فنی متمرکز شده است که البته این وجه عمومی تحقیقات علمی است و وجه دیگر آن وجود نداشتن برنامه، مشخص نبودن موضوعات و فقدان شور و اشتیاق و میل به تحقیق است. در واقع، بدون اینکه اشکار به کسی وارد باشد، هر تحقیقی برای کسب درآمد و امرار معاش است. طبیعی است که انتظار نمی‌رود در جامعه‌ای که به هر حال معیارهای مادی در آن قوی هستند، از محققان خواسته شود که به مسائل مادی توجه نکنند.

معماری و شهرسازی از رشته‌هایی هستند که از یک سو بر جهان‌بینی و فرهنگ و مبانی فلسفی متکی است و به این ترتیب با علوم انسانی ارتباطی جدی پیدا می‌کنند و از سوی دیگر، صبغه‌ای هنری دارند و در نتیجه با مقولات هنری و زیبایی‌شناسی ارتباط می‌یابند. از جانب دیگر، این دو رشته با فناوری و علوم ریاضی و مقاومت مصالح و علوم مهندسی مرتبط هستند. از همه اینها مهمتر، به دلیل توجه انسان‌ها به معماری و شهرسازی، هم به عنوان تأثیرگذار و هدایت‌کننده انسان مطرح هستند و هم اینکه انسان‌ها با توان‌های علمی، فنی، اقتصادی و فکری مختلف در شکل‌گیری آن ایفای نقش، می‌نمایند. یکی از مشکلات پژوهش در مقوله مورد نظر بی‌توجهی محققان به این جامعیت است. این سخن به آن معنا نیست که محقق الزاماً باید در همه زمینه‌ها صاحب‌نظر باشد یا اینکه جملگی این موضوعات را در هر تحقیق و پژوهشی مد نظر قرار دهد، بلکه منظور این است که در مورد این جامعیت باوری

وجود ندارد و در صورت باورداشتن آن، به اهمیت و اصالت دادن به آن توجهی جدی مبذول نمی‌شود. این استنتاج از آنجا ناشی می‌شود که تصمیمات مدیران شهری و موضوعات مورد آموزش که قاعده‌تاً باید بر نتایج تحقیقات استوار باشد، یک‌سویگر و تک‌بعدی است و غالباً مسائل اقتصادی و تکنیکی را مدنظر دارد.

۲. کلیاتی در باره پژوهش

در ادبیات و فرهنگ فارسی واژه‌های "پژوهش" و "پژوهش کردن" مطابق موارد زیر معنا شده‌اند: اسم مصدر پژوهیدن، عمل پژوهیدن، پژوهش، پی‌جویی، جویایی، بازجستن، جستجو، بازجویی، بازجست، فحص، تفحص، بحث، تجسس، رسیدگی، بررسیدن، تحقیق، استفسار، تتبع، تنقیب، تفقه، تعرف، تفقد، پژوهش کردن، پژوهیدن، جویاشدن، پی‌جویی کردن، بازجویی کردن، جستجوکردن، تفحص کردن، تجسس کردن، تحقیق کردن، کاویدن، استفسار، تتبع، تفقد و تفتیش [۱]. همچنین، در معنای واژه تحقیق آمده است: "تحقیق حقیقت کردن، درست کردن، درست و راست کردن، رسیدگی و واری کردن، به‌کنه مطلب رسیدن و در واقع چیزی را به دست آوردن، بدانستن، درست بدانستن، بدانستن و تصدیق کردن قولی را و تصدیق کردن قول ناگهانی را [۲]. و در معنای تحقیق کردن نیز این‌گونه ذکر شده است: "واجب کردن با تأکید و اثبات کردن چیزی را، در عرف اهل علم اثبات مسئله به دلیل است، چنان‌که تدقیق اثبات دلیل است به دلیل، تحقق بخشیدن، برآوردن، روا کردن و تعمق کردن در علوم و ادبیات [۳]."

چنانچه از معنای پژوهش و تحقیق و حتی معادل انگلیسی آنها Research نیز بر می‌آید، بنابراین قرار گرفته است که "حق" و "اصل" و مبنای اولیه‌ای وجود داشته و دارد که روند تحقیق به آن وضوح می‌بخشد و دوباره آن را در نظر ظاهر می‌کند. این به آن معناست که هر فرهنگ و جهان‌بینی برای مقولات مختلف، اصل و الگویی اولیه قایل است که کار محققان و پژوهشگران شناسایی آنها و سپس معرفی‌شان به جامعه است. این امر به ویژه در مورد جهان‌بینی و مکاتبی که داعیه جاودانگی و جامعیت و جهانی بودن دارند مصداق بیشتری دارد.

این در حالی است که امروزه به تبعیت از سنت حاکم بر زمینه‌های مختلف اجتماعات و

ملل و کشورها که یا خود بنیانگذار و مروج سلطه جنبه مادی حیات هستند یا اینکه دنباله‌رو و پیرو و مقلد گروه اول‌اند و رشد و توسعه و غایت آمال خویش را در الگوی آنها می‌بینند، در زمینه تحقیق و پژوهش نیز هم تمرکز بر جنبه‌های مادی و فنی است و هم اینکه غالب موضوعات در این زمینه‌هاست. نکته قابل ذکر دیگر اینکه باید به این نکته اساسی توجه داشت که پژوهش به معنی تام و تمام کلمه تعریف و تبیین شود و فرق اساسی و بنیادین آن با تتبع و جمع‌آوری اطلاعات، هر چند سخت‌کوشانه و موشکافانه و دقیق، روشن گردد [۴]، ضمن آنکه نتیجه تحقیق الزاماً باید به ابداع و اختراع و ابتکار راهی نو و تازه بیانجامد و مسئله‌ای را که تاکنون حل نشده بوده است، حل کند یا گامی در حل مسئله فرایش نهد یا حداقل ما را به این نتیجه برساند که تا فراهم آمدن وسایل و ابزار خاص - که فعلاً در دسترس نیست - یا تا پیدا شدن عوامل و شرایط مخصوص نباید انتظار حل شدن مسئله را داشت و بنابراین، باید نخست در اندیشه فراهم آوردن وسایل و ابزار یا ایجاد عوامل و شرایط ویژه بود [۵]. در واقع، در دوران معاصر موضوع پژوهش در زمینه‌های مختلف علمی، هنری، فکری، فلسفی و صنعتی نقشی بیش از پیش ایفا می‌کند. پیشرفت همه علوم و فنون و هنرها - جدای از جهت‌گیری و غرض نهفته در ورای آنها - ارتباط تنگاتنگی با میزان پژوهش‌های مرتبط با آنها دارد.

نکته قابل تعمق در بهره‌گیری از تجارب و تحقیقات سایر ملل آن است که بسیاری از کشورها ممکن است به اخذ نتایج پژوهش‌های سایر ممالک (به ویژه جوامع پیشرفته صنعتی) و به کار بستن آنها در کشور خویش اقدام کنند. این عمل در عین حالی که می‌تواند نوعی صرفه‌جویی در سرمایه و زمان و نیروی انسانی تلقی شود، اشکال عمده‌ای دارد و آن عدم ملحوظ شدن عوامل فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، محیطی و علمی جامعه مقلد است. در واقع، به دلیل نبودن معیارهای ملی و بومی برای ارزیابی نتایج تحقیقات و پژوهش‌های انجام شده توسط سایر جوامع، مبانی نظری و فرهنگی جامعه مبدع در قالب فن و پژوهش به جوامع مقلد تسری می‌یابد.

۳. انواع پژوهش

پژوهش از نظر قلمرو مورد استفاده در جامعه به سه نوع اصلی تقسیم می‌شود: پژوهش محض

یا بنیادی، پژوهش توسعه‌ای و پژوهش کاربردی. این تقسیم‌بندی بیانگر سلسله مراتب انواع مختلف پژوهش است و در واقع، مبین درجه اهمیت و نوع ارتباط آنها با یکدیگر است. اگرچه این امری بدیهی است که هر عمل و فعل و فکری از انسان، منبعث از جهان‌بینی و نظام فکری و عقیدتی اوست، لیکن به دلیل مخفی و نامحسوس بودن این تأثیر، در بسیاری از مواقع از این امر مهم غفلت می‌شود [۶]. آگاهی به این امر و اهتمام در تبیین چگونگی تأثیر جهان‌بینی و فرهنگ جامعه بر امور قلمروهای مختلف حیات اجتماعی یا به عبارتی، شناسایی جایگاه باورها و جهان‌بینی نسبت به علوم و فنون و هنرهای مختلف احتمال غفلت از اصول را تقلیل خواهد داد.

پژوهش‌های محض یا بنیادی علاوه بر آن که در برخی از علوم مصداق عام دارد، برای سایر علوم و فنون زمینه و بستری برای پژوهش‌های مراتب بعدی (کاربردی و توسعه‌ای) هستند. یکی از عواملی که در عدم پیشبرد کامل برنامه‌های پژوهشی و تأثیر آن بر پیشرفت جنبه‌های مختلف علوم و از جمله امر آموزش مؤثر است، نبودن برنامه‌ریزی متقن در تبیین تعیین ارتباط انواع پژوهش‌هاست. برای مثال، برخی از مؤسسات در عین فقدان پژوهش‌های بنیادی که خط مشی کلی علوم و میزان نیاز کشور به آنها و درجه بومی بودنشان و نحوه ارتباطشان با جهان‌بینی و فرهنگ ملی را تعیین می‌کنند، خویش را فقط ملزم به انجام دادن پژوهش‌های کاربردی و حمایت از آن می‌دانند. نمونه بارز آن طرح‌های تحقیقی است که تا گذشته بسیار نزدیک در زمینه معماری و شهرسازی توسط نهادهای مختلف اجرایی و آموزشی انجام می‌شد. حتی اگر این طرح‌ها پژوهش‌های بنیادین بودند، از سوی مجریان و کسانی که فقط بر جنبه کاربردی پژوهش تأکید داشتند به عنوان مبنای طرح‌ها و برنامه‌ها مورد استفاده و استناد قرار نمی‌گرفتند. به این ترتیب که در عین حالی که پژوهش‌هایی در زمینه مباحث صنعتی و فناوری ساختمان و شهر انجام می‌شود، مباحث نظری و فرهنگی آن مورد غفلت قرار می‌گرفت. یا در حالی که به شکل‌گیری و تزئین فضاهای شهری توجه و الگوهای بیگانه تکرار می‌شوند، تحقیق درباره تأثیرات آنها بر جسم و روان و روح انسان و دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی ناشی از آن مورد غفلت قرار می‌گیرد.

۴. عوامل اصلی در زمینه پژوهش

پژوهش عاملی برای ارتقای دانش و اطلاعات فرد و جامعه و نیز یکی از ابزارها و زمینه‌های مهم شناسایی مناسب‌ترین راه‌حل‌ها برای وصول به اهداف جامعه است. عوامل متعددی در فرایند یک تحقیق و میزان توفیق آن در تحصیل اهداف مورد نظر در هر رشته علمی ایفای نقش می‌کنند. این عوامل از دیدگاه‌های مختلف اهمیت و رتبه‌بندی گوناگونی دارند. در اینجا در بدو امر بدون ارزشگذاری این عوامل، صرفاً به بیان نقش آنها در زمینه تحقیقات زمان حاضر در مقوله معماری و شهرسازی پرداخته می‌شود. موضوعات و عواملی که بر شکل‌گیری و روند انجام‌شدن پژوهش و میزان توفیق آن تأثیر دارند، عواملی همچون منابع، مدیریت، انگیزه یا نیاز، موضوع تحقیق، محقق و سفارش‌دهنده تحقیق است که البته بر اساس شرایطی که برای هر یک از این عوامل منظور خواهد شد، تنوع آنها نیز افزایش می‌یابد [۷]. به هر حال، بدون قصد تحدید عوامل مرتبط با تحقیق در موضوعاتی خاص، این عوامل، هر آنچه باشند، در یکی از چهار مقوله عمده منابع انسانی، منابع مادی، امکانات تشکیلاتی و زمینه‌های فرهنگی قابل جای‌گیری هستند که اجمالاً به شرح زیراند:

۱.۴. منابع انسانی

منابع انسانی متشکل از نیروی انسانی به عنوان محقق، به عنوان پشتیبان معنوی و مادی و به عنوان سفارش‌دهنده است. نیروی انسانی پشتیبان در واقع نیازی است که در بسیاری از جوامع از جمله ایران وجود دارد. این نیاز از آنجا ناشی می‌شود که اولاً نقش دولت‌مردان و صاحبان قدرت سیاسی یا مذهبی در روند هدایت امور امری محرز و ضروری است، ثانیاً رابطه مرید و مرادی یا به عبارتی مقوله‌ای همچون احساس تکلیف - ملی و شرعی - امری است که در دست یازیدن افراد به امری خاص نقشی مهم ایفا می‌کنند، ثالثاً اینکه جو غالب حاکم بر معماری و شهرسازی که بر معیارهای کمی و مادی و اقتصادی و تقلید از ممالک توسعه‌یافته صنعتی تکیه دارد، به انجام‌دادن پژوهش‌های بنیادین نظری که در بدو امر نافی وضع و روند موجود است، تمایلی ندارد و به این ترتیب، تا تدوین محمل قانونی برای هدایت و حمایت تحقیقات، حمایت‌های معنوی از تحقیقات و نظرهای کارشناسی ضروری است. یکی دیگر از جنبه‌های مهم منابع انسانی، به‌خصوص در تحقیقات مرتبط با فرهنگ و جامعه و به‌طور عمده

جنبه‌های کیفی، عبارت از مشارکت و همراهی مردم اعم از مردم عادی و متخصصان با محققان و پژوهشگران در زمینه انتقال اطلاعات و نظرهای مورد نیاز به آنهاست. به دلایل عدیده‌ای که شناسایی و تدوین آنها خود نیازمند تحقیقات گسترده و مستقلی است، تمایل اشتغال در بخش تحقیقات و پژوهش نسبت به سایر شقوق فعالیت‌های علمی بسیار اندک است. ادله این مشکل را در زمینه‌های بسیاری می‌توان جستجو کرد که عمدتاً عبارت‌اند از: فرار مغزها و به عبارتی، مهاجرت کسانی که به تحقیق و پژوهش تمایل بیشتری دارند به خارج از کشور و در نتیجه، تقلیل نسبی محقق و علاقه‌مندان به تحقیق و پژوهش، محدود بودن مکان‌ها و مؤسسات تحقیقاتی، تمایل عمومی به مشاهده یا تحصیل نتایج حاصل از فعالیت‌ها به صورت عینی و ملموس و قابل ارائه به جامعه، فقدان درآمد مناسب در مقایسه با سایر فعالیت‌هایی که در جامعه رخ می‌دهند و عدم امکان فعالیت‌های تحقیقی برای کسانی که عضو رسمی مجامع و تشکیلات تحقیقاتی نیستند.

۲.۴. منابع مادی

منابع مادی مورد نیاز و مرتبط با تحقیق را می‌توان به صورت منابع مالی، منابع و اسناد مکتوب، مکان و فضای مناسب، سیستم‌های ارتباطی با سایر مجامع تحقیقاتی دنیا، دسترسی سریع و راحت و ارزان به اطلاعات موجود در داخل کشور، ضمانت اجرایی و سایر موضوعات مرتبط طبقه‌بندی کرد. در مورد منابع مالی، آنچه مسلم است اینکه در ایران بودجه تحقیقات به‌طور عام نسبت به بسیاری از کشورها اندک است. مضافاً اینکه بودجه مثلاً در مقوله معماری و شهرسازی برای طرح‌های بنیادی و نظری و کاربردی تفکیک نشده است و همین امر سبب می‌شود تا طرح‌های تحقیقاتی که با عنوان کاربردی مطرح می‌شوند، سهم بیشتری را به خود اختصاص دهند.

۳.۴. امکانات تشکیلاتی

تشکیلات مرتبط با معماری و شهرسازی برنامه جامع و مدونی در زمینه تحقیقات مرتبط با معماری و شهرسازی منتشر نکرده‌اند. مجامع دانشگاهی نیز به همین ترتیب بدون وجود برنامه‌ای مدون تابع پیشنهادهایی هستند که در مورد پژوهش‌های مختلف واصل می‌شود.

البته، یکی از اشکالات در این زمینه عدم تمایل عمومی به انجام دادن چنین تحقیقاتی است، وگرنه وجود برنامه و بودجه خاص نیز احتمالاً مشکلی را حل نخواهد کرد، چرا که تحقیقاتی از این دست در مرحله اول و مهمتر از هر چیز محتاج انگیزه‌های غیرمادی است.

۴.۴. زمینه‌های فرهنگی

زمینه‌های فرهنگی برای تحقیقات به طور عام و برای معماری و شهرسازی به طور خاص موضوعی بسیار مهم و اساسی است که به اشتیاق و میل متخصصان و محققان در یافتن نکات مبهم و مخفی در حیطه دانش خویش معطوف است. ضعف عوامل یادشده به انضمام معیارهای رایج مادی و انتظار اولیه‌ای که از علم و دانش برای پاسخگویی به مسائل معیشتی وجود دارد، سبب شده است تا تمایل به تحقیق که معمولاً ثمر مادی فراوان و آنی ندارد، در افراد کم شود و به سستی گرایش یابد. مضافاً اینکه این روحیه که باید از اوان تحصیل حتی در دوره دبستان تقویت و تحریض شود، حتی در مقاطع عالی نیز مورد غفلت قرار می‌گیرد تا جایی که بسیاری از دانشجویان معمولاً جمع‌آوری اطلاعات را با تحقیق و پژوهش خلط می‌کنند.

۵. وضعیت پژوهش در زمینه معماری و شهرسازی

آگاهی از نظرهای مطرح شده در زمینه پژوهش و مشکلات عنوان شده در امر معماری و شهرسازی از زبان دست‌اندرکاران معماری و شهرسازی کشور اعم از مراکز آموزشی، مراکز اجرایی و تصمیم‌گیری و نهادهای مشاوره‌ای زمینه‌ای است که می‌تواند تصویر روشن‌تری از وضعیت پژوهش و نوع نگرش به آن را ارائه کند [۸]. در واقع، این نظریات برداشت خلاصه و طبقه‌بندی شده‌ای از آرای صاحب‌نظران هر گروه است که می‌تواند بیانگر نظرهای مختلفی در مورد امر پژوهش در معماری و شهرسازی باشد.

۱.۵. دانشگاهیان

جمعی از استادان و مدرسان دانشکده‌های معماری و شهرسازی، در مقوله پژوهش به طور عام و پژوهش در معماری و شهرسازی کشور به طور خاص، موضوعات متنوعی را مطرح می‌کنند

که مشتمل بر عناصر و عوامل مرتبط با تحقیق، مشکلات و کاستی‌ها، و رابطه بخش‌های پژوهشی و کادر هیئت علمی دانشگاه با سازمان‌ها و نهادهای اجرایی کشور است. اجمالی از این نظرها عبارت‌اند از:

○ این درست است که دانشگاه نمی‌تواند از نظر مالی استادان خود را تأمین کند ولی هر تحقیقی که در بیرون از دانشگاه چه در بخش خصوصی و چه در بخش دولتی انجام می‌شود با مشارکت همین استادان دانشگاه است. ارگان‌های اجرایی در تعلیمات خود فقط چند قدم جلوتر را می‌بینند، در حالی که دانشگاه و پژوهش دانشگاهی به خاطر خصلت خود از نیازهای روزمره فاصله دارد و همه‌سوی‌نگر است. اگر آموزش ایستا، یکسویه و انعطاف‌ناپذیر است به این علت است که پژوهش انجام نمی‌شود. دستگاه دولتی کارفرمای امر پژوهش شده است. آنها بسیار عجول هستند و فقط می‌خواهند به نیازهای روزمره جواب گویند. شهرسازی و پژوهش در این زمینه در خارج از محیط دانشگاه در دست کسانی است که به صورت تجربی آن را آموخته‌اند [۹].

○ این انتظار که یک فرد چون در دانشگاه است باید محقق باشد [انتظار درستی نیست]. فرد محقق به مفهوم عالی و وسیع کلمه [یعنی کسی که روح کنجکاوی و پژوهش برای درک حقیقت را دارد] اصولاً نادر است. معضل مدرک‌گرایی است. فضای تحقیق و سیر تحقیق است که یا وجود ندارد یا به ندرت وجود دارد. تحقیق به معنی گسترده با شرایط تاریخی جامعه و با حضور ظرفیت‌ها و قابلیت‌ها و شکوفایی استعدادها و باروری اندیشه‌ها مرتبط است. از مشکل بودجه تحقیقاتی نباید غفلت کرد. ماهیت تحقیق در رشته معماری و شهرسازی است که با تحقیق صرفاً کتابخانه‌ای متفاوت است و مستلزم بررسی‌های پرخرج محلی است. اگر حمایت دستگاه‌های ذی‌ربط نباشد، تحقیق دشوار و یا ناممکن می‌شود [۱۰].

○ در جامعه ما کسی منتظر نتایج تحقیق نیست تا آن را بلافاصله در کار تولید خویش مورد استفاده قرار دهد به همین دلیل نه محقق بازتاب تحقیقش را در جامعه می‌بیند و نه به یمن آن به ارج و قرب لازم می‌رسد. در کشور ما تحقیق و تخصص غالباً در علوم عقلی ممکن و موفقیت‌آمیز بوده است ولی در رشته‌هایی مانند معماری و شهرسازی که تحقیق محتاج ابزار ویژه‌ای است و اعتبار و بودجه معینی را می‌طلبد دشوار و اندک می‌شود. معمولاً اگر محققى بسته به شرایط و تجارب خود و یا دلسوزی‌های اجتماعی نسبت به موضوعی کنجکاو و

علاقه‌مند باشد، باید خود به دنبال کارفرما یا سفارش‌دهنده بگردد. آن‌گاه باید زمان درازی را صرف یافتن زبانی مشترک کند تا ضرورت تحقیق به کارفرما ثابت شود یا به اصطلاح مقامات را توجیه کند و تازه پس از عقد قرارداد وارد مشکلات عدیده مالی و فنی پروژه تحقیقی می‌شود که حدیثی مفصل است [۱۱].

○ مشکلات مادی و فقدان ارتباطات قابل توجه و مناسب میان ایران و ممالک پیشرفته و میان دانشگاه‌ها و بخش‌های اجرایی نظر دیگری است که مطرح می‌شود. این نظر مشکلات موجود در امر تحقیق را در پنج دلیل اصلی مطرح می‌کند: اول، سطح زندگی، تورم و گرفتاری‌های مالی محققان، استادان و دانشجویان است. دوم، نبود منابع و مآخذ مدون است. سوم، تخصیص ندادن بودجه و امکانات کافی به کار تحقیق در دانشگاه‌ها را باید ذکر کرد. چهارم، نبود رابطه علمی میان وزارتخانه‌ها و بخش‌های اجرایی با دانشکده‌هاست. پنجم، فقدان رابطه علمی و تکنولوژیک با کشورهای پیشرفته است [۱۲].

○ اشکالات سیستم آموزشی و فقدان سیستم اطلاع‌رسانی مناسب مشکلاتی است که نظر دیگری بر آنها تکیه کرده و معتقد است که اطلاعات موجود در باره تاریخ معماری و شهرسازی غرب به ویژه اروپا در ایران بسیار بیشتر از اطلاعات در باره تاریخ معماری و شهرسازی جهان اسلام است و این موضوع حتی در واحدهای درسی دانشگاهی این رشته‌ها نیز انعکاس یافته است. معمولاً بسیاری از دانشجویان اطلاعات علمی و عمومی در بسیاری از زمینه‌های فوق دارند، اما تقریباً در هیچ کدام از آنها از تبحر کافی برخوردار نمی‌شوند و باید با توجه به شرایط و خصوصیات محیط کارشان مدت زمان نسبتاً زیادی صرف کنند تا از اطلاعات لازم برخوردار شوند. نکته دیگر در آموزش معماری این است که آموزش معماری عموماً به گونه‌ای است که احساس می‌شود دانشجویان به اندازه کافی برای مطالعه وقت صرف نمی‌کنند و بیشتر سعی می‌کنند تنها با دیدن تصاویر و نقشه‌های بناهای متعدد به نوع معماری آنها آگاه شوند یا از بعضی خصوصیات کالبدی آنها الهام گیرند. این مسئله سبب شده است که روحیه مطالعه نقادی و پژوهش به اندازه کافی رشد نکند. در بسیاری از موارد مشاهده می‌شود که برای برخی از درس‌ها یک گزارش تحقیقی از دانشجویان خواسته می‌شود که غالباً به دلیل فقدان نظارت مستمر و منظم بر کار دانشجویان و همچنین عدم آشنایی بسیاری از دانشجویان با روش تحقیق بسیاری از گزارش‌ها با کمیتی قابل توجه و کیفیتی نامطلوب تهیه می‌شوند.

گاهی اوقات در برخی از این گونه گزارش‌ها مطالبی از یک یا چند مآخذ در کنار هم قرار می‌گیرند. از سوی دیگر، نوعی بدآموزی در زمینه فعالیت‌های پژوهشی صورت می‌گیرد که انعکاس آن در بعضی از کارهای اجرایی و پژوهشی مشاهده می‌شود [۱۳].

○ مشکلات مربوط به نشر تحقیقات معماری و شهرسازی و بالا بودن هزینه‌ها نیز به عنوان مشکلی مطرح می‌باشد. تحقیق در مورد یک موضوع چندین بار صورت می‌گیرد. کارهای تکراری زیاد می‌شود. جایی نیست که این تحقیقات ثبت شوند تا دیگران از آنها استفاده کنند و دنبال کار را پیش گیرند. این نقص از دانشگاه‌ها شروع می‌شود که می‌بایست پیگیر در کار تحقیقات و جمع‌آوری منابع باشند. کمتر ناشری موضوعات معماری را چاپ می‌کند. کار علمی و تخصصی است. این کار نیاز به حمایت بخش دولتی دارد [۱۴].

○ فقدان بانک اطلاعاتی و سیستم اطلاع‌رسانی مناسب نیز به مثابه مشکلی جدی در امر پژوهش معرفی شده است. فقدان یک مرکز و یک منبع اطلاعاتی در کشور در زمینه‌های معماری و شهرسازی و دیگر رشته‌هایی که به نحوی به برنامه‌ریزی‌ها و طراحی‌ها ارتباط می‌یابند، به وضوح مشهود بوده و احساس می‌شود [۱۵].

۲.۵. کارگزاران و دست‌اندرکاران

مجربان دست‌اندرکار معماری و شهرسازی به عنوان مصرف‌کنندگان حاصل تحقیقات و کسانی که با عهده‌دار بودن نقش اصلی ایجاد محیط و فضای زندگی - در شهر و در ساختمان‌ها - مروج فرهنگ‌های خاص زیست هستند، در هدایت روند تحقیق نقشی بنیادین را ایفا می‌کنند. نظرهای برخی از اعضای این گروه نیز قابل تأمل است:

● بحث اصلی می‌تواند آماده کردن بستر مناسب برای تحقیق و تدارک زمینه مشارکت صاحبان دانش و آگاهی به منظور حل مشکلات جامعه و یافتن راهی برای پیشرفت باشد. عمده‌ترین نقش مراکز تحقیقاتی وابسته به دستگاه‌های اجرایی در این زمینه برقراری ارتباط صحیح بین دستگاه‌ها و دانشگاه‌هاست. عمده‌ترین مسئله تحقیق در کشور ما مدیریت تحقیق است. مدیریت تحقیق وظیفه دارد سؤال‌های اساسی جامعه، اولویت‌ها و صورت مسائل را به طور صحیح تعریف و ارائه کند و برای پاسخگویی به آنها مشارکت صاحبان دانش و آگاهی را جلب و به سازماندهی آنها اقدام کند، به نحوی که نتیجه کار منجر به توسعه دانش و

تکنولوژی در جامعه شود. در واقع فقدان این مدیریت موجب نابسامانی‌های موجود شده است. نگرش سیستمی به مسائل در جستجوی یافتن همین ارتباط صحیح بین عناصر و بین آنها و محیط است. بنابراین، اولاً باید رابطه بین محیط و موضوعات تحقیق روشن باشد، به نحوی که نتایج تحقیق منجر به بهبود شرایط محیطی شود. ثانیاً ارتباط ارگانیک و سازمان‌یافته‌ای بین موضوعات تحقیق برقرار شود که نتایج آنها مکمل یکدیگر باشد و در جهت نیل به هدف هم به نحوی مؤثر پشتیبان یکدیگر باشند. یکی از نیازمندی‌های اساسی نظام تحقیق در هر کشور آگاهی از رخدادهایی است که در درون و بیرون اتفاق می‌افتد [و ما از این حیث بسیار ضعیف هستیم] در همین زمینه، عدم ثبت و ضبط دقیق تحقیق و احساس نسبی ناامنی و عدم اطمینان از تعلق داشتن و حفظ حقوق عاید از تحقیق برای صاحبان تحقیق و محققان نیز موجب دلسردی و کمبود سرمایه‌گذاری در این زمینه شده است [۱۶].

● مقررات مالی و اداری کنونی برای انجام دادن کارهای تحقیقاتی و پژوهشی دست و پاگیر است. همان نظارت بر هزینه بودجه‌های عمرانی بر هزینه‌های تحقیقاتی هم اعمال می‌شود، در صورتی که هزینه‌های تحقیقاتی در مقابل هزینه‌های عمرانی ناچیز و در حد صفر است. در زمینه تشکیلات و نیروی انسانی با مشکلات عدیده‌ای روبه‌رو هستیم. تگناهای مالی مانع از آن می‌شود که متخصصان، کار تحقیق را به صورت اشتغال دایمی خود در آورند. کمبود محقق در اغلب رشته‌ها مشهود است. تخصصی به نام "مدیریت تحقیق" در مراکز تحقیقاتی دیده نمی‌شود. نظام آموزشی در سطوح متوسطه و عالی روحیه تحقیق را در دانش‌آموزان و دانشجویان پرورش نمی‌دهد. زمینه فرهنگی تحقیق و جایگاه آن در جامعه مشخص نیست و ارتباط فعال و ملموسی میان دستگاههای اجرایی با مراکز تحقیقاتی و آموزشی وجود ندارد [۱۷].

● یکی از مشکلات محققان ما ضعف آنها در شناسایی کاربرد مطالعه و تحقیق به دستگاه‌های اجرایی است. ما در مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران در پی ایجاد یک نظام اطلاعاتی جامعه و تخصصی هستیم تا اطلاعات خام آماری را تحلیل کنیم و در اختیار همه دست‌اندرکاران این حرفه قرار دهیم. بنابراین هدف ما نه رقابت با مشاوران و دانشگاه‌ها بلکه آشتی دادن همه همکاران در بخش‌های اداری - علمی و حرفه‌ای حول یک پایگاه اطلاعاتی پیونددهنده است. با استفاده از این روش بهینه کردن امکانات و زمینه تحقیق در

بخش زیادی از نیروی محققان که صرف دوباره کاری می شود، صرفه جویی می شود. در اینجاست که اهمیت مدیریت تحقیق در هدایت گروه و حل و فصل مسائل اعتباری و تدارکاتی خود را نشان می دهد. در واقع، ما در یک مرکز تحقیقی، محقق را از صرف نیرو در امور غیر تحقیقاتی آزاد می کنیم و به او امکان پرداختن بهتر و بیشتر به پژوهش را می دهیم. در زمینه منابع مالی باید بگویم ما در سطح کشور درصد بسیار اندکی از بودجه را به امور پژوهشی اختصاص می دهیم. حتی در مقایسه با کشورهای در حال توسعه این نسبت پایین است و اگر روزی به ۰/۶ درصد بودجه کل کشور هم برسد کار بزرگی انجام شده است. اما مسئولان دولتی در هزینه کردن این بودجه ها موظف به اجرای ضوابط و مقرراتی هستند که شاید در بخش خصوصی لازم نباشد [۱۸].

● نیروی زیادی در هر پروژه مطالعاتی صرف شناخت موضوع و تدارک مقدمات مطالعه می شود. برخی از ادارات و ارگان ها اطلاعات لازم را در اختیار مراکز تحقیقاتی قرار نمی دهند و تازه با در اختیار داشتن اطلاعات، دسته بندی و ارزیابی و تطبیق آنها با یکدیگر وقت زیادی می برد. نهایتاً بخش عمده زمان بندی پروژه تحقیقاتی به گردآوری داده ها و بررسی تفاوت های آنها می گذرد. برخی همین اطلاعات خام را بدون هیچ گونه تحلیلی به عنوان نتیجه تحقیق ارائه می کنند. یکی دیگر از مشکلات محققان ما ضعف آنها در شناساندن کاربرد مطالعه و تحقیق به دستگاه های اجرایی است [۱۹].

۳.۵. مهندسان مشاور

مهندسان مشاور به عنوان تشکیلاتی که بیشترین تعداد طرح و برنامه را برای معماری و شهرسازی کشور تهیه می کنند و بیشترین سهم را در تجلی کالبدی بخشیدن به نظرات کارفرما و ترویج آرا و ایده های خویش دارند نیز در مقوله پژوهش و مشکلات آن موضوعاتی را مطرح می کنند که اجمالاً برخی از آن به شرح زیر است:

● تحقیقات در واقع بخشی از یک روند مبادله اطلاعات است یعنی جمع آوری اطلاعات، تحلیل و ارائه آن به دیگران. بهتر است نگاهی به مشکلات موجود در زمینه تحقیقات بیفکنیم. ما در زمینه کار حرفه ای خود از نزدیک با دشواری های امر تبادل اطلاعات روبه رو هستیم. اولین مسئله دسترسی به آمار و اطلاعات است. نه نظمی در مبادله اطلاعات وجود دارد و نه

کسی برای ایجاد تسهیلات در این زمینه مسئولیتی احساس می‌کند. روشن است که در چنین فضای سنگینی کار تحقیقاتی نمی‌تواند به طور صحیح انجام گیرد [۲۰].

● باید سعی کرد این فرهنگ را در جامعه به وجود آورد که هر کار ذهنی مدون شود و به خصوص اینکه ارائه هم بشود. این کار به افزایش تولیدات فکری جامعه کمک می‌کند. حد انتظارات کارفرما از مهندسان مشاور در قراردادهای مرسوم فعلی، مهندس مشاور را به کارهای غیر تحقیقاتی، فیزیکی و بعضاً زاید محدود می‌کند. از این رو مهندسان مشاوره که کار تحقیقی کرده‌اند بیشتر به ابتکار شخصی خود بوده است تا انجام دادن وظایف قراردادی و برای این کار متحمل زحمات زیادی نیز شده‌اند. یکی از مسائل مهم از نظر من وجود پشتوانه مالی برای کار تحقیقی در چارچوب طرح‌هاست. مشاور باید نه به صورت تفنی که به عنوان یک مسئولیت اساسی به کار تحقیق پردازد. و این مهم با تعیین جایگاه و نقش شایسته مشاوران در تهیه طرح‌های شهری و منطقه‌ای حاصل می‌شود [۲۱].

● قانون عرضه و تقاضا در این امر نیز صادق است. برای تحقیق قبل از هر چیز باید تقاضا وجود داشته باشد، زیرا تکرار عرضه بدون تقاضا مضحک می‌شود. تحقیق به حمایت احتیاج دارد. موانع فراوانی بر سر راه تحقیق وجود دارد. ما در دوران تحصیل برای کار تحقیقی آموزشی ندیده‌ایم. سیستم آموزشی نیز تا کنون موفق نشده با توسعه و گسترش خود این کمبود را جبران کند و مهمتر از آن کماکان و بیشتر از گذشته در لاک خود فرو رفته و سعی دارد ارتباط زیادی با واقعیت بیرونی برقرار نکند. نتیجه آن که فارغ‌التحصیلان دانشگاه‌ها پس از ورود به محیط کار حرفه‌ای تقریباً باید از نو شروع کنند؛ به عبارت دیگر، دانشگاه‌ها نتوانسته‌اند آن طور که ضرورت شرایط پس از انقلاب ایجاب می‌کرده است، نیروی متخصص آگاه و آشنا با شرایط واقعی جامعه تربیت کنند. در چنین شرایطی توقع ایجاد فضای مناسب برای تحقیق به کلی دور از واقع بینی است و برعکس، ادامه این وضعیت می‌تواند تنها سه نتیجه زیر را در بر داشته باشد:

۱. از میان رفتن انگیزه تحقیق و نوآوری در میان مشاوران؛

۲. به خطر افتادن سلامت حرفه‌ای مشاوران؛

۳. یأس و انفعال اهل تحقیق [۲۲].

● در کشورهایمانند ایران، مسائل اجتماعی و فرهنگی - و از جمله مسائل شهری - به دلیل

اینکه به اصطلاح در مرحله گذار و تحول هستیم مسائل واقعی و جدی و مهمی هستند و به روز به روز اهمیت آنها بیشتر می شود، اما از آنجا که نقش دولت در هدایت امور بسیار تعیین کننده است به وجود آمدن فضای بحث و تحقیق و نوآوری در این زمینه ها نیز تا حدود بسیار زیادی به نحوه برخورد و استنباط دولت از مسائل شهری موکول است [۲۳].

● از آنجا که معمولاً طرح ریزی و برنامه ریزی های شهری - منطقه ای همچون سایر بررسی ها در چارچوب تقسیمات اداری - سیاسی موجود کشور انجام می گیرد و مهمتر از همه، اطلاعات و آمارهای رسمی نیز در غالب همین تقسیمات جمع آوری و سازماندهی می شوند، لذا انجام دادن تغییرات گسترده و بدون برنامه قبلی در این تقسیمات منجر به هدر رفتن هزینه و زمان سرمایه گذاری شده در تحقیقات می شود و نیز آمارها و اطلاعات جمع آوری شده نیز کارایی خود را از دست می دهند [۲۴].

۴.۵. جمع بندی نظرها

به عنوان ماحصل و جمع بندی مطالب مطرح شده توسط گروه های مختلف ذی ربط می توان گفت که اساساً توجه اصلی بر عوامل مادی پژوهش مثل منابع مالی، ارتباط تشکیلات اداری، سیستم های اطلاع رسانی و مانند اینها، متمرکز است و از موضوعاتی که به هر حال پژوهشگران قلمرو معماری و شهرسازی باید به آن پردازند غفلت شده است. به بیان دیگر، قسمت اعظم مواردی که به عنوان علل عدم رشد یا اصولاً تحقیقات معماری و شهرسازی مطرح می شود به نحوی به مواد اولیه و منابع مادی و در مورد انسان ها (منابع انسانی) به انگیزه مربوط می شوند. همه این موضوعات حقایقی انکارناپذیر و مهم هستند، لیکن آنچه اهمیت دارد و کمتر به آن توجه می شود، یکی عشق [و نه انگیزه] به تحقیق و دریافت در وجود انسان ها و دیگری "سنت بومی و ملی تحقیق" است. در واقع، فقط در این مورد سخن گفته شده است که اگر بخواهیم تحقیق کنیم چه امکاناتی مورد نیاز است، در حالی که شاید مهمتر از آن ابتدا تأکید بر امر بدیهی لزوم و ضرورت تحقیق و تبیین مبانی نظری مربوط به آن است که با این تأکید موضوعات تحقیق نیز باید روشن و معرفی شوند تا مسئولان و دست اندرکاران و تصمیم سازان و تصمیم گیران و جامعه نسبت به آن حساس شوند و حد اعلائی توان خویش را در خدمت پژوهش قرار دهند. مثلاً، اگر مردم جامعه ای [اعم از مردم عادی و مسئولان] بدانند که می شود

و باید در زمینه تأثیر متقابل فرهنگ و جهان‌بینی و روان‌شناسی و ناهنجاری‌ها و سایر علوم انسانی و اجتماعی و نیز در مورد مختصات و ویژگی‌های محیط زندگی (معماری و شهری) تحقیق کرد و تحقیقات انجام شده وجود این تأثیر را نشان داده‌اند و اینکه که جامعه ایرانی فرهنگ و جهان‌بینی مذهبی و ارزش‌های خاص خود را دارد باید تحقیقاتی نیز خاص خود انجام دهد، شاید همکاری جامعه و دولت با موضوع پژوهش آسان‌تر و سریع‌تر و بهتر ظهور کند. به بیان دیگر، قبل از بیان نیازها و عوامل یک تحقیق باید به ضرورت و موضوعات تحقیق در هر زمینه‌ای توجه جدی مبذول شود. موضوع مهم دیگری که مورد غفلت قرار می‌گیرد، لزوم ایجاد ارتباط بین پژوهش و آموزش و به عبارت دیگر، استوار کردن و هدایت امر آموزش بر بستر تحقیق و پژوهش است.

۶. اسناد، مدارک و انتشارات

با عنایت به اهمیت اسناد و مدارک و انتشارات در تحقیقات معماری و شهرسازی، عنوانی ویژه به آن تخصیص داده شده است. وقتی که از منابع سخن گفته می‌شود، طیف وسیعی از اسناد و مدارک مدنظر است که دسترسی به آنها برای محققان معماری و شهرسازی اگر نگوئیم ناممکن، بسیار مشکل است. یکی از عواملی که منابع را از دسترس محقق دور نگه می‌دارد، غیرفارسی بودن این منابع است. بسیاری از منابع پایه که مأخذ مبانی نظری هستند به زبان عربی است و منابعی نیز که به تجربیات سایر تمدن‌ها می‌پردازد و حتی تاریخ‌نگاری‌ها به زبان‌های لاتین هستند. آشنابودن بسیاری از محققان با متون قدیمی فارسی و همچنین عدم تسلط ایشان به تعابیر و اصطلاحات مذکور در حکمت و فلسفه حتی بهره‌گیری از منابع فارسی را نیز مشکل می‌کند. اسماک دارندگان اسناد و مدارک [حتی کتابخانه‌های کشور] در زمینه در اختیار عموم قرار دادن اطلاعات نیز مشکل مضاعفی است. ضمن آنکه همکاری نکردن مردم [اعم از استادان و مسئولان و عامه مردم] با محققان بر مشکل مذکور می‌افزاید. اسناد مورد نیاز محققان معماری و شهرسازی مواردی چون کتاب، نشریات، نقشه‌ها و تصاویر هستند که با توجه به اهمیت موضوع به وضعیت کتب و نشریات اشاره می‌شود.

کتاب و نشریه به زبان فارسی در زمینه معماری و شهرسازی نسبت به بسیاری مقولات دیگر و نیاز کشور بسیار اندک است و آنهایی هم که وجود دارد بیشتر ترجمه و تألیف است که

بر اساس همین موضوع بیشتر مطالب داخل کتاب‌ها تکراری است [۲۵]. در زمینه معماری بیشتر از شهرسازی کتاب منتشر شده است و بعضی از کتابها به هر دو مقوله می‌پردازند و اطلاعاتی را در اختیار خوانندگان می‌گذارند. ضمن آنکه در زمینه مبانی نظری این فخر بیشتر نمایان است.

طبق تحقیقی که به عمل آمده است، در برنامه دوم از کل کتاب‌های منتشر شده در رشته هنر، ۹٪ از کتابها به رشته معماری و شهرسازی اختصاص داشته است [۲۶]. مطابق این تحقیق تا سال ۱۳۷۳، جمعاً از ۴۰۷ کتاب نام برده شده است که از میان آنها تعداد زیادی گردآوری، دوباره نویسی، پایان‌نامه‌های غیر تحقیقی، حتی گزارش‌های مربوط به طرح‌های عمرانی و نیز کتاب‌های بسیار سطحی و تفضنی است که به آسانی می‌توان آنها را کنار گذاشت. با کمی گشاده‌دستی ۸۳ کتاب؛ یعنی حدود ۲۰٪ را از میان آنها می‌توان برگزید که در یک طبقه‌بندی کلی در ۵۳ کتاب؛ یعنی نزدیک به دو سوم آنها به معماری ایرانی و اسلامی و در ۳۰ کتاب؛ یعنی کمی بیش از یک سوم آنها به معماری جدید پرداخته شده است.

در گروه معماری ایرانی و اسلامی در ۲۹ کتاب به تاریخ هنر معماری ایرانی و اسلامی، در ۱۴ کتاب به فنون معماری سنتی اسلامی، در ۳ کتاب به مجلاتی از دایرة‌المعارف‌های عمومی اسلامی شامل مدخل‌های مربوط به معماری ایرانی و اسلامی و در ۷ کتاب به نظریه معماری سنتی ایران پرداخته شده است. در گروه معماری جدید ۲۰ کتاب در باره نظریه معماری جدید، ۶ کتاب در باره تاریخ عمومی هنر و از جمله معماری ۲ کتاب در باره واژه‌نامه، ۱ کتاب در باره نظریه عمومی معماری و ۱ کتاب در باره معماری جدید ایران است [۲۷].

کتاب‌های مرتبط با مقوله مورد بحث مشتمل بر زمینه‌های فلسفی و نظری، فنی و تکنیکی و تاریخی هستند که هر کدام مشتمل بر تمام مقولات مرتبط با انسان و طبیعت و شهر و روابط آنها در حیطة علم مورد نظر است. اهمیت زمینه فلسفی و نظری در آن است که فلسفه حیات و فعالیت انسان و تأثیر آن بر شکل‌گیری محیط و فضای زندگی‌اش را مورد بررسی قرار می‌دهد. مباحث فنی در واقع به امکانات و فناوری در دسترس اشاره دارند و موضوعات تاریخی آن دسته از تجربه‌های بشری املی و سایر تمدن‌ها است که به نحوی تجلی جهان‌بینی و فرهنگ جوامع بوده‌اند. آنچه از مطالعه فهرست مربوط به کتب مختلف بر می‌آید، نشان

می‌دهد که در هر زمینه‌ای در حد خود کتاب وجود دارد، لیکن آنچه که خلاء آن احساس می‌شود، چگونگی ارتباط دادن مقولات مختلف با یکدیگر از سوی محققان است. به این معنا که فقدان مبانی نظری ملی و ایرانی برای مباحث معماری و شهرسازی معاصر کاملاً محسوس است و اصولاً مروری اجمالی بر انتشارات نیز گواه این مدعاست. برای نمونه، بررسی مقالات ارائه شده در ۱۱ سمینار و گردهمایی (۱۳۷۹-۱۳۷۱) که بالغ بر ۶۱۱ مقاله است، نشان می‌دهد که فقط ۲۶ مقاله به موضوعات نظری همچون اسلام، فرهنگ، جهان‌بینی، هویت و مباحث مرتبط و تأثیر و رابطه آنها با معماری و شهرسازی اشاره داشته‌اند [۲۸].

ویژگی‌های مجلات خاص معماری و شهرسازی و همچنین مجلاتی که به نحوی به موضوعات مرتبط پرداخته‌اند در جدول ذیل آمده است:

جدول. فهرست مجله‌های معماری و شهرسازی یا مرتبط با آنها از سال ۱۳۲۵ به بعد

نام مجله	تاریخ انتشار	مدت انتشار	تناوب اسمی	ناشر
آرشیکتک	۱۳۲۵-۲۷	۳ سال	۲ ماه	انجمن آرشیکتک‌های ایرانی دیپلمه
هنر و مردم	۱۳۴۱-۵۸	۱۸ سال		وزارت فرهنگ و آموزش عالی
آبادانی و مسکن	۱۳۴۵-۴۷	۳ سال		وزارت آبادانی و مسکن
بولتن انجمن آرشیکتک‌های ایران	۱۳۴۶-۵۰	۵ سال	۲ ماه	انجمن آرشیکتک‌های ایران
باستانشناسی و هنر ایران	۱۳۴۷-۵۲	۶ سال	۶ ماه	وزارت فرهنگ و هنر
هنر و معماری	۱۳۴۸-۵۸	۱۱ سال	۳ ماه	عبدالمجید اشراقی
نشریه انجمن آثار ملی	۱۳۵۵-۵۵	۱ سال	۳ ماه	انجمن آثار ملی
فرهنگ معماری ایران	۱۳۵۵-۵۶	۲ سال	۳ ماه	سازمان حفاظت آثار باستانی ایران
جامعه و معماری	۱۳۵۸-۵۹	۲ سال	۲ ماه	کامران شاهین‌فر
جامعه و معماری	۱۳۵۸-۵۹	۲ سال	۲ ماه	کامران شاهین‌فر
آثر	۱۳۵۹-	ادامه	گاه به گاه	سازمان میراث فرهنگی
باستانشناسی و تاریخ	۱۳۶۵-	۱۳ سال	گاه به گاه	مرکز نشر دانشگاهی
معماری و هنر ایران	۱۳۶۶-۶۸	۳ سال	۶ ماه	احمد نیاهی‌نیا

ادامه جدول

ناشر	تناوب اسمی	مدت انتشار	تاریخ انتشار	نام مجله
ابوالقاسم مجد	۲ ماه	ادامه	۱۳۶۶-۷۱	ساختمان
رضا رضایی راد		ادامه	۱۳۶۷-	معماری و شهرسازی
انجمن صنفی شرکت‌های ساختمانی	۲ ماه	ادامه	۱۳۶۸-	پیام آبادگران
سازمان میراث فرهنگی	۲ ماه	ادامه	۱۳۶۹-	میراث فرهنگی
دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی	۳ ماه	ادامه	۱۳۶۹-	صفه
وزارت مسکن، مرکز مطالعات و تحقیقات	۳ ماه	۹ سال	۱۳۷۰-۷۹	آبادی
بخش خصوصی	۳ ماه	۶ ماه	۱۳۷۳-۷۳	آگاهی‌نامه راه و ساختمان و معماری
بخش خصوصی	۳ ماه	ادامه	۱۳۶۵	معماری و شهرسازی
بنیاد مسکن انقلاب	۳ ماه	ادامه	۱۳۶۹	مسکن و انقلاب
مرکز مطالعات و تحقیقات هنری - معاونت امور هنری وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی	۳ ماه	ادامه	۱۳۶۱	فصلنامه هنر
خصوصی	۳ ماه	ادامه	۱۳۷۷	معمار
خصوصی	۳ ماه	ادامه	۱۳۷۸	شهر
خصوصی	۳ ماه	ادامه	۱۳۷۷	ماه
وزارت کشور سازمان شهرداری‌های کشور، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی	۳ ماه	ادامه	۱۳۷۹	مدیریت شهری
دانشکده هنرهای زیبا	۶ ماه	ادامه	۱۳۶۹	هنرهای زیبا
وزارت کشور سازمان شهرداری‌های کشور، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی	ماهنامه	ادامه	۱۳۷۸	شهرداریها

ادامه جدول

نام مجله	تاریخ انتشار	مدت انتشار	تناوب اسمی	داشر
ما	۱۳۷۹	ادامه	۳ ماه	خصوصی
رواق	۱۳۷۷-۷۹	۲ سال	۳ ماه	خصوصی
مسجد	۵۴ شماره	ادامه	ماهنامه	مرکز رسیدگی به امور مساجد

۷. مؤسسات و نهادهای تحقیقاتی

عمده‌ترین مراکز پژوهشی که به نحوی با تحقیقات معماری و شهرسازی مرتبط هستند، تعدادشان محدود است که اهم آنها عبارت‌اند از:

- شورای پژوهش‌های علمی کشور؛

- مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری؛

- مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران؛

- مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن؛

- پژوهشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران؛

- مرکز تحقیقات دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه شهید بهشتی؛

- مرکز مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی اسلامی دانشگاه تهران.

این مراکز و نهادها یا تشکیلات نوپا هستند و هر کدام تعداد محدودی پژوهش را در دستور کار خویش دارند [مانند مراکز وابسته به دانشگاه‌ها] یا اینکه اصولاً بر وجهی خاص از معماری [به ویژه موضوعات تکنیکی] تکیه دارند و به سایر وجوه نپرداخته‌اند. [مانند مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن]. به منظور وضوح بحث برخی اطلاعات در مورد پژوهش‌های مرتبط با معماری و شهرسازی در شورای پژوهش‌های علمی کشور به‌طور اجمال معرفی می‌شوند.

مروری بر شکل‌گیری و فعالیت‌های کمیسیون‌های مختلف شورای پژوهش‌های علمی کشور نشان می‌دهد که در حالی که برخی کمیسیون‌ها مثلاً کمیسیون هنر و به تبع آن گروه معماری و شهرسازی فعال نشده است، گروه راه و مسکن در کمیسیون صنعت [۲۹] فعال است. به این ترتیب، مطالعات و تحقیقات معماری و شهرسازی در سطح کلان نیز هماهنگ و

متضمن همه جوانب و سطوح نظری و عملی نمی‌باشد. بی‌مناسبت نیست که در مورد موضوعاتی در گزارش برنامه ملی تحقیقات کشور که در رابطه با معماری و شهرسازی هستند، مروری اجمالی به عمل آید [۳۰].

کمیسیون‌های تخصصی شورای پژوهش‌های علمی کشور عبارت‌اند از:

۱. کمیسیون آب؛

۲. کمیسیون اطلاع‌رسانی؛

۳. کمیسیون اقتصاد، بازرگانی و مدیریت؛

۴. کمیسیون انرژی؛

۵. کمیسیون بیوتکنولوژی؛

۶. کمیسیون پزشکی؛

۷. کمیسیون صنعت؛

۸. کمیسیون علوم انسانی (متشکل از سه کمیسیون علوم اجتماعی، جامعه‌شناسی، حقوق علوم سیاسی، روانشناسی و علوم تربیتی و کمیسیون اقتصاد، بازرگانی، مدیریت و کمیسیون الهیات، ادبیات، فلسفه، تاریخ و هنر)؛

۹. کمیسیون علوم پایه؛

۱۰. کمیسیون کشاورزی؛

۱۱. کمیته زلزله؛

۱۲. کمیسیون محیط زیست.

در این ۱۲ کمیسیون هیچ کمیسیون مستقلی در زمینه معماری و شهرسازی فعال نیست و فقط می‌توان گفت که در کمیسیون‌های صنعت و علوم انسانی در مورد مسائلی که به هر حال می‌تواند به معماری و شهرسازی مربوط شوند، پروژه‌هایی اجرا شده است. معماری و شهرسازی یکی از شاخه‌های پنجگانه هنر است که هنر یکی از شاخه‌های پنجگانه الهیات، ادب و هنر می‌باشد. این کمیسیون نیز به نوبه خود یکی از کمیسیون‌های سه‌گانه کمیسیون علوم انسانی است [۳۱].

زمینه‌های اصلی برنامه ملی تحقیقات در کمیسیون الهیات، ادبیات و هنر عبارت از الهیات، فلسفه، ادبیات، تاریخ و هنر است. کمیسیون فرعی هنر نیز به نوبه خود مشتمل بر

موضوعات اصلی زیر است:

۱. هنرهای تجسمی (طراحی صنعتی)؛
۲. معماری و شهرسازی؛
۳. هنرهای نمایشی؛
۴. موسیقی؛
۵. صنایع دستی.

شایان ذکر است که به دلیل تشکیل نشدن جلسات کمیسیون الهیات، ادبیات، فلسفه، تاریخ و هنر، در حال حاضر وظایف این کمیسیون به عهده کمیسیون علوم اجتماعی و تربیتی است. از میان بخش‌های پنجگانه هنر که دومین قسمت آن به معماری و شهرسازی مربوط است تا الان (تاریخ انتشار گزارش) هیچ فعالیتی نداشته و هیچ کمیسیونی در این رابطه تشکیل نشده است. اجمالاً اینکه تحقیقی بنیادی و پایه و به قصد روشن کردن مبانی و نیازهای معماری و شهرسازی صورت نگرفته است، ولی در کمیسیون‌های راه و مسکن و علوم انسانی می‌توان پروژه‌هایی را مشاهده کرد که احتمالاً نتایج حاصل از آنها می‌تواند در مقوله معماری و شهرسازی مفید واقع شود.

به هر حال، طرح‌های ملی کمیسیون مسکن و راه که به نحوی با معماری و شهرسازی ارتباط دارند به شرح زیر هستند:

۱. معماری و طراحی شهری با تأکید بر ارزش‌های اسلامی و فرهنگی آن؛
 ۲. توسعه تکنولوژی ساختمان؛
 ۳. کنترل ساختمان؛
 ۴. مدیریت شهرهای بزرگ؛
 ۵. صرفه‌جویی در مصرف انرژی در ساختمان و شهرسازی؛
 ۶. استفاده بهتر از تأسیسات موجود راه و راه‌آهن و خیابان؛
 ۷. تهیه اسناد فنی برای قراردادهای طراحی و اجرای راه و خیابان یا این تذکر که این طرح‌های ملی، طرح‌های پیشنهادی هستند و نه طرح‌های اجرا شده.
- همان‌گونه که ملاحظه می‌شود، ۷ مورد از زمینه‌های اصلی برنامه ملی تحقیقات صنعت در مورد معماری و شهرسازی است و از میان این هفت زمینه فقط در یک مورد کار معماری و

طراحی شهری دارد. اجمالاً اینکه از میان ۱۴۶۲ پروژه مصوب کمیسیون‌های مختلف، فقط ۱۵ پروژه به نحوی از انحا به موضوعات مرتبط با معماری و شهرسازی می‌توانند اشاره داشته باشند، از جمله ۸ پروژه مصوب کمیسیون صنعت که به این شرح است:

۱. ارزیابی تولید صنعتی ساختمان در ایسران و روش انتخاب و انتقال تکنولوژی پیشرفته آن؛

۲. ارزیابی جمع‌شدگی و خزش بتن‌های حاوی پرولان‌های ایران؛

۳. ارزیابی رفتار مصالح تعمیری و تقویت برای سازه‌های بتنی؛

۴. استانداردسازی و طبقه‌بندی مصالح ساختمانی از نظر احتمال خطر حریق؛

۵. بررسی کاربری سیستم‌های لوله‌ای در طرح ساختمان‌های بلند در ایران؛

۶. بهبود کیفیت بتن در سازه‌های دریایی و ساختمانی با استفاده از روش پوشش آرماتور و اضافه کردن؛

۷. تدوین روش ماشینی برای آلودگی و خاک و سفیدکاری دیوارهای ساختمان؛

۸. توسعه مسکن.

همچنین، ۷ پروژه مصوب کمیسیون علوم انسانی به این شرح است:

۱. آینده شهرنشینی در شرق ایران شامل استان‌های خراسان و سیستان و بلوچستان (۱۴۰۰-۱۳۷۵ ه.ش.)؛

۲. بررسی گرافیک شهر تهران و اصول و مبانی طراحی تصویر در اماکن از فضاهای شهری؛

۳. بررسی موانع فرهنگی توسعه تحقیق در ایران؛

۴. به سوی یک نظریه جامع دین‌شناختی تحقیق و توسعه؛

۵. تاریخ هنر اسلامی؛

۶. صفات و موانع توسعه در اندیشه فرهنگ موجود دینی و اصول راه برای احیا و بازسازی توسعه‌ای آنها؛

۷. موانع توسعه علمی تحقیقاتی کشور.

خلاصه اینکه طرح‌های پژوهشی انجام شده و در حال اجرا در اکثریت قریب به اتفاق مراکز تحقیقاتی در قالب برنامه‌ای مدون و جامع و ملی نیست و علاوه بر آن، کاربرد آنها به‌ویژه در مجامع آموزشی نیز مشخص نمی‌باشد.

۸. نتیجه گیری و پیشنهادها

بنابر آنچه گفته شد، امر پژوهش در مهندسی معماری و شهرسازی با مشکلات و تنگنایی جدی مواجه است که این نقص نیز به نوبه خود پویایی، کمال و تحول امر آموزش را تحت تأثیر قرار می‌دهد و زمینه را برای تأثیرگذاری عوامل غیرعلمی و غیردانشگاهی که عمدتاً در جهت منافع مادی عده خاصی است آماده می‌کند [۳۲]. مروری بر نظرهای گروه‌های مختلف نیز حاکی از آن است که اکثریت قریب به اتفاق عوامل مرتبط با امر تحقیق در معماری و شهرسازی، از منابع انسانی، مالی و عشق و علاقه محقق گرفته تا قوانین و نحوه اجرای آن و اعمال نظرهای شخصی و ارتباط تشکیلات مختلف با یکدیگر مورد انتقاد قرار گرفته است و هر یک به نحوی در عدم امکان بروز روندی منطقی و کارآمد برای تحقیق مؤثرند، لذا باید زمینه تدریجی توجه به این انتقادات و بررسی آنها فراهم شود. به منظور رفع این نقیصه و با توجه به مطالعات انجام شده می‌توان موضوعاتی را به عنوان پیشنهادهای مقدماتی مطرح کرد:

- تأسیس مؤسسات تحقیقاتی متمرکز با عالی‌ترین کیفیت که از نیروی انسانی متعهد، باتجربه، متخصص، عالم و فاضل در شقوق مختلف برخوردار باشد، توصیه می‌شود. این مراکز باید به امکانات مورد نیاز در حد اعلا مجهز باشند. طبیعی است که مدیریت این مؤسسات را باید شخصیت علمی برجسته‌ای عهده‌دار شود.

- در وهله اول آگاهی از موضوعات تحقیق مورد نیاز کشور در زمینه معماری و شهرسازی به عنوان گامی مهم تلقی می‌شود. ضمن آن که نیازها یا موضوعات مرتبط با هر یک از بخش‌های آموزشی، اجرایی و مشاوره [دولتی و خصوصی] نیز باید تدوین شوند.

- نحوه ارتباط و مبادله اطلاعات بخش‌های مختلف و همچنین روند و الزامات استفاده از نتایج تحقیقات در طرح‌ها و برنامه‌ها (آموزشی و اجرایی) موضوع مهمی است که نباید از آن غفلت کرد.

- برنامه‌ریزی برای انجام دادن اصلاحات فرهنگی در نظام آموزشی [همانگ با نیازها و بنیادهای جامعه] از سطوح ابتدایی به منظور ایجاد و رشد تفکر پژوهشی در دانش‌آموزان، زمینه‌ای خواهد بود برای نهادینه کردن امر پژوهش در اذهان آحاد جامعه که البته بخش معماری و شهرسازی نیز از آن بی‌نصیب نخواهد ماند.

- بودجه‌های تحقیقاتی نهادهای دولتی باید به دانشگاه‌ها هدایت شوند تا به تبع آن اعتماد

جامعه به قدرت علمی تحقیقی دانشگاه‌ها جلب و در نتیجه، موضوعات و بودجه‌های تحقیقاتی بخش خصوصی نیز به سمت دانشگاه‌ها جذب شود.

● توصیه می‌شود که گروه‌های آموزشی به گروه‌های آموزشی - پژوهشی تبدیل شوند تا امر آموزش و تحقیق به‌طور توأمان و هم‌زمان تمام مدرسان و دانشجویان را به خود جلب کند. به منظور توفیق در این امر، ایجاد تسهیلات بیشتر برای استفاده دانشجویان از مطالعات و تحقیقات انجام شده توسط مشاوران و مراکز تحقیقاتی نهادها و بازگشت نتایج مطالعات دانشجویی به نهادها و سازمان‌های مختلف توصیه می‌شود.

● ایجاد فضای علمی مناسب برای پژوهش و تحقیق اصحاب فضیلت که از خوی و سرشت تواضع و فروتنی در رفتار و کردار و طلبگی در بینش علمی و پژوهش و صبر و حوصله برخوردار باشند، توصیه می‌شود. پژوهشگران عالم و صالح باید دارای امتیازات و ارجحیت علمی و معنوی باشند. ایجاد فضای مناسب موجب دلگرمی، رغبت، برخورد اندیشه و مشارکت کسانی می‌شود که به تحقیق و پژوهش علاقه‌مند باشند. ذکر این نکته ضرورت دارد که رهبریت علمی در یک محیط پژوهشی را باید به کسانی واگذار کرد که عالم و مدیر درجه یک باشند. ضمن آنکه مدیران علمی از پرداختن به کارهای متعدد و غیر علمی که موجب می‌شود کار پژوهش در حد فعالیت درجه دوم قرار گیرد، باید احتراز کنند.

مراجع

۱. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۴، تهران، ص. ۵۵۹۸-۵۵۹۷، ۱۳۷۷.
۲. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۵، ص. ۶۴۸۵.
۳. دهخدا، علی اکبر، لغتنامه، انتشارات دانشگاه تهران، جلد ۵، ص. ۶۴۸۵.
۴. حبیبی، سیدحسن، تدوین روش تعیین اولویت‌های تحقیقاتی (کارگاه پژوهشی)، دبیرخانه شورای پژوهش‌های علمی کشور، ص. ۳، ۱۳۷۸.
۵. حبیبی، سیدحسن، تدوین روش تعیین اولویت‌های تحقیقاتی (کارگاه پژوهشی)، دبیرخانه شورای پژوهش‌های علمی کشور، ص. ۳، ۱۳۷۸.
۶. نقی زاده، محمد، مبانی معنوی در آموزش علوم مهندسی، مجله آموزش مهندسی ایران،

- سال سوم، شماره ۱، بهار ۱۳۸۰.
۷. سعیدنیا، احمد، پاکزاد، جهانشاه و فتاحی، بیژن، دشواری‌های تحقیق در دانشکده‌های معماری و شهرسازی، مجله آبادی، شماره ۶، ص. ۱۷، ۲۲ و ۲۵، پاییز ۱۳۷۱.
۸. البته این مجموعه نظرهای تمام دست‌اندرکاران نیست و منحصر به عده خاصی می‌باشد که در میزگردها و مصاحبه‌ها به صورت نظر مکتوب و رسمی اظهار نظر کرده‌اند.
۹. حبیبی، سیدمحسن، دشواری‌های تحقیق در دانشکده‌های معماری و شهرسازی، مجله آبادی، شماره ۶، ص. ۱۷، ۱۹، ۲۰ و ۲۲، پاییز ۱۳۷۱.
۱۰. توسلی، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۲۰، زمستان ۱۳۷۱.
۱۱. پاکزاد، جهانشاه، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۲۱، زمستان ۱۳۷۱.
۱۲. دیبا، داراب، دشواری‌های تحقیق در دانشکده‌های معماری و شهرسازی، مجله آبادی، شماره ۶، ص. ۲۳، پاییز ۱۳۷۱.
۱۳. سلطان‌زاده، حسین، مصاحبه با معماران نویسنده کتاب‌های معماری و شهرسازی، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۲۰-۱۹، ص. ۱۸-۱۲، ۱۳۷۱.
۱۴. معماریان، غلامحسین، مصاحبه با معماران نویسنده کتاب‌های معماری و شهرسازی، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۲۰-۱۹، ص. ۱۸-۱۲، ۱۳۷۱.
۱۵. رضایی‌زاده، رضا، لزوم ایجاد بانک اطلاعات در زمینه معماری و شهرسازی در کشور، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۱۸، ص. ۴-۵، ۱۳۷۱.
۱۶. آخوندی، عباس، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۷، زمستان ۱۳۷۱.
۱۷. مالک، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۶، زمستان ۱۳۷۱.
۱۸. موسوی، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۷، زمستان ۱۳۷۱.
۱۹. توسلی، مشکلات تحقیق از زبان مجریان (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۷، ص. ۹،

زمستان ۱۳۷۱.

۲۰. صدری، مهندسان مشاور و مشکل تحقیق (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۵، ص. ۱۱-۴، تابستان ۱۳۷۱.

۲۱. میرمیران، مهندسان مشاور و مشکل تحقیق (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۵، ص. ۵، تابستان ۱۳۷۱.

۲۲. سپانلو، مهندسان مشاور و مشکل تحقیق (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۵، ص. ۵، تابستان ۱۳۷۱.

۲۳. عمامی، مهندسان مشاور و مشکل تحقیق (گفتگو)، مجله آبادی، شماره ۵، ص. ۷، تابستان ۱۳۷۱.

۲۴. رحمانی، فریدون، اشاره به موانع و نارسایی‌های مطالعه و تحقیق در ایران با تأکید بر مطالعات شهری و شهرسازی، مجله معماری و شهرسازی، شماره ۱۱-۱۰، ص. ۸-۵، اسفند ۱۳۶۹.

۲۵. برای نمونه ترجمه مقاله "هنر قدسی در فرهنگ ایرانی" نوشته دکتر سیدحسن نصر که متن آن انگلیسی است و در سال ۱۹۷۶ منتشر شده است، در چهار نوبت (مجموعه مقاله و نشریه) چاپ شده است.

۲۶. احمدزاده، سعادت، بررسی کتاب‌های منتشر شده در طول برنامه پنج ساله دوم توسعه، مجله هنرهای زیبا، شماره ۷، تابستان ۱۳۷۹.

۲۷. احمدزاده، سعادت، بررسی کتاب‌های منتشر شده در طول برنامه پنج ساله دوم توسعه، مجله هنرهای زیبا، شماره ۷، ص. ۲۶-۲۵، تابستان ۱۳۷۹.

۲۸. مشخصات برخی از این مجموعه مقاله‌ها به شرح زیر است:

- مجموعه مقالات ارائه شده در سمینار شهرهای جدید، فرهنگی جدید در شهرنشینی در سال ۱۳۷۲، در اصفهان برگزار شده و در آن ۸۸ مقاله ارائه شده است که از این تعداد ۷ مقاله در رابطه با موضوعات فوق بوده‌اند.

- مجموعه مقالات ارائه شده در سمینار شهرهای جدید، شهرهای جدید، فرهنگی جدید در شهرنشینی در سال ۱۳۷۱ توسط وزارت مسکن و شهرسازی برگزار شده که مشتمل بر ۱۳ مقاله است که شامل هیچ مقاله‌ای در مقولات مورد نظر نیست.

- ۹۱ - مقاله در مجموعه مقالات سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران در سال ۱۳۷۳ به چاپ رسیده است که فقط ۴ مقاله مربوط به موضوعات مورد نظر بوده است.
- ۹۹ - مقاله در مجموعه مقالات سمینار سیاست‌های توسعه مسکن در ایران در سال ۱۳۷۴ به چاپ رسیده است که فقط ۵ مقاله مرتبط با موضوعات فوق در آن وجود دارد.
- در مجموعه مقالات سومین کنفرانس بین‌المللی بازسازی مناطق جنگ‌زده که در سال ۱۳۷۵ در تهران برگزار شد، ۹۳ مقاله ارائه شده است که ۴ مقاله مربوط به موضوعات فوق بوده‌اند.
- در مجموعه مقالات همایش تخصصی بافت شهری در سال ۱۳۷۶ در شهر مشهد مقدس برگزار شده است و مشتمل بر ۵۰ مقاله می‌باشد و هیچ مقاله‌ای در مقولات مورد نظر وجود ندارد.
- مجموعه مقالات ارائه شده در نخستین همایش تخصصی مسکن در سال ۱۳۷۶ که مشتمل بر ۱۶ مقاله بوده است، هیچ یک از مقاله‌ها در رابطه با موضوعات مورد نظر نبوده است.
- مجموعه مقالات همایش تخصصی آماده‌سازی زمین جلوه‌ای از توسعه شهری، بافت شهری در سال ۱۳۷۶ در همدان برگزار شده که در آن ۴۶ مقاله ارائه شده است که ۲ مقاله مرتبط با موضوعات مورد نظر بوده است.
- مجموعه مقالات نخستین همایش ملی ساختمان‌های بلند در ایران در سال ۱۳۷۶ در دانشگاه علم و صنعت ایران برگزار شده و مشتمل بر ۵۳ مقاله بوده که ۲ مقاله در ارتباط با موضوعات مورد نظر بوده است.
- مجموعه مقالات همایش پنجاه سال برنامه‌ریزی توسعه در ایران در دانشگاه علامه طباطبایی برگزار شده که ۳۱ مقاله در آن ارائه شده و یک مقاله در رابطه با موضوعات مورد نظر بوده است.
۲۹. کمیسیونی که قاعدتاً و بنا به نام آن با کالبد و وجه معماری و شهر و آن هم فقط با راه و مسکن آن ارتباط دارد.
۳۰. گزارش برنامه ملی تحقیقات کشور، دبیرخانه شورای پژوهش‌های علمی کشور، ص. ۲۹، سال ۱۳۷۸.

۳۱. گزارش برنامه ملی تحقیقات کشور، دبیرخانه شورای پژوهش‌های علمی کشور، ص. ۲۹، سال ۱۳۷۸.

۳۲. نقی‌زاده، محمد، مروری بر آموزش معماری و شهرسازی در ایران، مجله آموزش مهندسی ایران، شماره ۴، زمستان ۱۳۷۸.

(تاریخ دریافت مقاله: ۸۱/۴/۵)